

Kulturmiljötjänster

Anvisning

Beaktande av
kulturarvet i projekt
i rinnande vatten,
våtmarker och
strandområden

Museiverket

Innehåll

- 1 Inledning
- 2 Bakgrund
- 3 Kulturarv i rinnande vatten, våtmarker och strandområden
- 4 Situationen gällande inventering av och forskning om kulturarvet i rinnande vatten, våtmarker och strandområden
- 5 Tillgängliga uppgifter
- 6 Beaktande av kulturmiljön i projekt
- 7 Beställning av utredning/inventering
- 8 Museiverkets och landskapsmuseernas roll

museovirasto.fi

Päivi Kankkunen, Timo Kantonen, Juha Maaperä,
Maija Matikka, Sallamaria Tikkanen

Museiverket, avdelningen för kulturmiljötjänster, 2018

Omslagsbild: Ådalen vid Hintikka kvarnområde i Hirvensalmi.
Bild: Sallamaria Tikkanen, Museiverket

1

Inledning

Denna anvisning från Museiverket är avsedd för planerare och genomförare av istandsättnings- och byggprojekt i rinnande vatten, våtmarker och strandområden samt myndigheter som arbetar med sådana projekt. Anvisningen kan vara användbar även för arkeologer som gör inventeringar, granskningar och dokumentation i terrängen samt andra aktörer som är intresserade av kulturarv som anknyter till vatten. Genom anvisningen strävar Museiverket efter att förtydliga och utveckla beaktandet av kulturarvet i olika projekt som berör vatten.

Bild: Latokartanonkoski kvarn i Salo (objekt nummer 1000001613 i fornminnesregistret).
Bild: Maija Matikka, Museiverket.

2

Bakgrund

Under de senaste åren har aktuella teman i fråga om vattendrag och havsområden berört iståndsättningar av fiskevatten i rinnande vatten, avlägsnande av hinder för vandringsfiskar, iståndsättningar av avrinningsområden, skydd av våtmarker enligt Ramsarkonventionen, vård av havsområden och vattendrag, hantering av mindre vattendrag och översvämningsrisker samt planering av havsområden. Särskilt vattenramdirektivet samt övriga bestämmelser, strategier, planer, handlingsprogram, finansieringsformer och projekt (exempelvis Freshabit Life IP-projektet) kring vattendrag och havsområden har bidragit till att göra temat aktuellt. Även Museiverket har deltagit i diskussioner kring temat.

Bild: Högfors i Kotka. Thesleff A.A. (HK19410320:2).
Bild: Museiverket.

Bild: Stenbro över Siikakoski
i Kompero, Libelits
(objekt nummer 1000021223
i fornminnesregistret).
Bild: Päivi Kankkunen, Museiverket.

Människan har alltid varit verksam nära vatten. Användning av stränder vid hav, insjöar och rinnande vatten, byggande och andra åtgärder har skapat ett mångsidigt kulturarv (byggda miljöer, olika konstruktioner, fornlämningar, andra kulturarvsobjekt, lösa föremål och kulturlandskap).

Nya former av användning, ändringar och iståndsättningar har förändrat eller förstört den tidigare miljön. Centrala samhälls- och ekonomihistoriska processer och fenomen i olika tider har påverkat i bakgrunden.

Bild: Slusskanal byggd 1826 i Hålldam i Kisko å, Raseborg
(objekt nummer 1000030273 i fornminnesregistret). Bild: Maija Matikka, Museiverket.

Museiverket anser att miljöprojekt för vattendrag och havsområden är nödvändiga för att uppnå en god ekologisk status och trygga ett hållbart fiske. Samtidigt har dock trycket mot kulturarvet ökat. I planeringen av istandsättning av fiskevatten och vattendrag har man i hög grad fokuserat på marken, vattnet, luften, växtlighet, organismer och naturens mångfald. Effekterna på byggnadsarvet, det arkeologiska kulturarvet och kulturlandskapet har beaktats mindre eller inte alls. På många platser har kulturobjekt – exempelvis gamla dammar – bara setts som miljöproblem. Vattendragens kulturarv verkar inte heller ingå i statsrådets spetsprojekt för vandringsfiskar, även om målet är en helhetssyn och att passa ihop olika parterers intressen.

Åsidosättande av effekter på kulturmiljön i projektplanering orsakar klara försämringar av naturens skönhet, miljöns trivsamtet och kulturvärden. Detta har uppmärksammats även på andra håll i Europa. Exempelvis i Sverige, Danmark, Tyskland, Estland och vissa andra av Europeiska unionens medlemsstater har kulturarvsmyndigheterna noterat att kulturarv förstörts i samband med istandsättning av vattendrag. Flera europeiska kulturarvsmyndigheter har kontaktat kommissionen angående vattenramdirektivets konsekvenser för kulturmiljöer. Enligt kommissionen möjliggör vattenramdirektivet även beaktande av kulturarv i samband med istandsättning av vattendrag.

För att förändra den oroande situationen i fråga om värnandet av kulturarvet bör man vid miljöprojekt utreda projektets konsekvenser förutom för naturvärden även för kulturarvsvärden. En förutsättning för detta är tillräckligt samarbete i rätt tid med museimyndigheter och experter inom kulturmiljö samt reservering av projektfinansiering även för kulturmiljöutredningar. Även de sociala effekterna bör beaktas.

Det finns ofta ett samband mellan natur- och kulturarvsvärden. En god miljösituation främjar också nyttjande av kulturarvets turism- och rekreationsvärden samt undersökning och bevarande av kulturarvsobjekt. Enligt Museiverkets erfarenheter kan miljöprojekt genom samarbete genomföras på ett sätt som kombinerar natur- och kulturvärden. Det går nästan alltid att hitta en lösning för att anpassa nya element eller ändringar till en historisk miljö.

3

Kulturarv i rinnande vatten, våtmarker och strandområden

Rinnande vatten, våtmarker och strandområden har erbjudit möjligheter för spridande av bosättning, användning av nyttjanderättsområden, olika näringar, produktion av vattenkraft, industriverksamhet och handel. Redan under stenåldern var områden där vattendrag rann upp, åmynningar, lugnvatten och stränderna intill forsar populära bo- och fiskeplatser. Åmynningar användes också som handels- och hamnplatser.

Bild: Likalahti i Kuusamo (objekt nummer 1000006063 i fornminnesregistret). Vid strandlinjen finns kvartsavslag och ett fragment av ett stenföremål. Bild: Päivi Kankkunen, Museiverket.

Under medeltiden erbjöd forsarna en kraftkälla för närings- och industriverksamhet, och vid dem byggdes kvarnar, sågar, kraftverk, dammar och kanaler.

Bild: Konstruktioner vid Hakasuo kvarn i Vaala. Bild: Museiverket.

Bild: Kvarnstenar i Vuonteenkoski kvarn i Kuhmo. Bild: Marja-Leena Ikkala, Museiverket.

Industrialiseringen, som inleddes på 1700-talet och tog fart under 1800- och 1900-talet, ökade användningen av vatten- och strandområden ytterligare. Det senaste århundradet har också fört med sig moderna kraftverksmiljöer samt naturskyddsmål och istandsättningar. Till följd av den livliga mänskliga verksamheten har vattendragens stränder blivit rika kulturmiljöer, som även har ett nära samband med naturvärden.

Bild: Nuojua kraftverk i Vaala. Bild: Päivi Kankkunen, Museiverket.

Bild: Åkerfors kraftverk i Svartån, Raseborg. Bild: Maija Matikka, Museiverket.

Vattendrag och stränder har använts och förbättrats för trafik och transporter. I vattenområden finns vrak och vrakdelar. På stränderna och i närheten av dem finns stigar och historiska vägar. Längs stränderna har man byggt broar, bryggor, färjeställen, konstruktioner för timmerflottning och dragvägar för båtar. Bilder, siffror och text har huggits in i klippor vid forsar. Vattenområden har muddrats och ändrats för att göra dem trygga att färdas på.

Bild: Konnekoski i Rautalampi. Konnekoski har varit en viktig kyrkbåtsled. Till vänster på bilden ett område (objekt nummer 1000032298 i fornminnesregistret), där man har röjt en omväg runt en fors enligt en farledskarta från 1700-talet. Senare har det uppenbarligen funnits en kvarnränna på platsen. Område har även använts och modifierats för timmerflottning. Bild: Tytti Räikkönen-Partanen, Kuopio kulturhistoriska museum.

Det har också varit viktigt att skapa fria passager och att bevara stenar med markeringar som underlättat navigationen. Olika objekt såsom naturstenar kan också vara förknippade med immateriella värden såsom berättelser och andra innebörder.

Bild: Langinkoski i Kotka: kejsar Alexander III:s fiskesten.
Bild: Silja Korkeakoski, Museiverket.

Bild: Gamla konstruktioner för timmerflottning under träden vid Siikakoski i Kompero, Liberits.
Bild: Päivi Kankkunen, Museiverket.

Forsar har även varit sevärdheter och turistmål. Åstränder är ofta som större helheter byggda kulturmiljöer av riksintresse (RKY 2009) och landskapsområden av riksintresse, eller har drag som gör dem till betydande landskap eller bebyggda områden på landskaps- eller lokal nivå.

Bild: Imatraforsen 1897. (HK19520905:24). Museiverket.

Även våtmarker och myrar berättar om mänsklig aktivitet. I dem har man hittat bland annat stockbåtar och andra båtar, skidor, mindre föremål samt fasta konstruktioner såsom fångstredskap.

Bild: Platsen kan fortfarande ses. Fiskekonstruktion från stenåldern i Lamminoja i Haapajärvi (objekt nummer 1000018519 i fornminnesregistret), som hittades vid utdikning av torvmark år 2008.
Bild: Satu Koivisto, Helsingfors universitet.

Bild: Vandrare på spångar vid Vaattojärvi i slutet av 1920-talet.
Bild: Ilmari Manninen, Museiverket. (KK1556:152)

Myrar och ängar hyser mycket kulturarv med anknytning till senare mänsklig verksamhet, såsom bosättning, jakt, tjärbränning och höbärgning. Våtmarkernas tjocka lager av torv, slam och översvämningssediment samt vattendragens botten slam erbjuder utmärkta miljöer för bevarande av organiskt material, som inte annars bevaras i Finlands sura jordmån.

Bild: Höbärgning
Hautajärvi by 1926.
Bild: Ahti Rytönen, Museiverket
(KK1420:62)

Kulturarvsobjekt i vattenområden har förstörts bland annat då åar och älvar har rensats för sjöfart, timmerflottning, produktion av vattenkraft, utdikning av mark och skydd mot översvämningar samt senare vid ålagda istandsättningar, rekonstruktioner och miljörestaureringar. Därtill har naturliga faktorer såsom strömmar i åar och forsar, översvämningar och isförhållanden vintertid förstört och sköljt bort fasta och tillfälliga konstruktioner och byggnader längs stränderna.

Bild: Rautalampi, Konnekoski. Enligt muntlig tradition har det funnits en eller kanske flera broar på platsen. Objektet har omfattat fyra brokistor, som vid istandsättningar på 1980-talet rivits och flyttats till åns och delvis forsens kanter. På platsen finns fortfarande en hög med material (objekt nummer 1000032495 i fornminnesregistret), med både naturstenar och några enskilda formade stenar.
Bild: Tytti Räikkönen-Partanen, Kuopio kulturhistoriska museum.

Bild: Rester efter fiskedamm i Esboån
(objekt nummer 1000001870 i fornminnesregistret).
Bild: Riikka Tevali, Museiverket

Av erfarenhet vet vi att nya objekt kan hittas även i områden med mycket bebyggelse och där stora ändringar gjorts, och att allt inte nödvändigtvis har förstörts vid tidigare ändringar. Vid ett ras i Esboåns strandbank år 2015 blottades exempelvis en möjlig fiskedamm från historisk tid samt spantar från båtar. År 2016 hittades timmerkonstruktioner från en gammal damm i samband med istandsättning av fiskevatten vid Mariefors bruk vid Kervo å.

4

Situationen gällande inventering av och forskning om kulturarvet i rinnande vatten, våtmarker och strandområden

Under den senaste tiden har man insett att kulturarvet i rinnande vatten, våtmarker och strandområden är mångsidigt, intressant, hotat och viktigt för forskningen om och skyddet av kulturarvet samt för att se helheten i det. Situationen illustrerar på ett bra sätt hur vår uppfattning om kulturarvet ständigt förändras och nya teman och forskningsbehov lyfts fram. Aktualiteten i vattendragens kulturarv är starkt kopplat till istandsättningsprojekt inom miljösektorn.

Vi behöver mer aktuell information om kulturarvet i rinnande vatten, våtmarker och strandområden för att svara på den ökade efterfrågan. De tidigaste inventeringarna av rinnande vatten fokuserade i allmänhet på förhistoriska objekt. Så småningom inkluderades även objekt från historisk tid: först kvarnar och sågar, senare även andra objekt. Miljöförvaltningen kartlade aktivt konstruktioner i vatten på 1980- och 1990-talet, då inventeringar gjordes i synnerhet i västra Finland. Kulturarvsinventeringar har bland annat gjorts av arkeologer och myndigheter med ansvaret för vattenförsörjningsprojekt, och information har samlats in till myndighetsrapporter samt till kulturmiljöutredningar och -program på landskapsnivå.

Endast ett fåtal arkeologiska undersökningar har utförts i våtmarker. Till de mest betydande av dessa hör undersökningarna av stenåldersboplatserna i Silmäkeneva i Riihimäki och Järvensuo i Humpvila, fångstanordningarna från stenåldern i Purkajasuo i Överijo och Lamminoja i Haapajärvi, den medeltida bron över Uistesuo längs Stora Strandvägen i Vederlax samt fyndplatsen för medeltida sydda båtar vid Suojoki i Suolahti, Keuruu.

Bild: Sked med björnhuvud (KM 21493:1) från boplatz vid sjö i Järvensuo, Humpvila, stenålder eller tidig metallålder.
Bild: Ritva Bäckman, Museiverket.

Förutom genom inventeringar har objekt hittats genom vattenprojekt som möjliggjorts av vattenlagstiftningen, såsom muddringar, utdikningar, sjösänkningar och kraftverksbyggen.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det i Finland inte ännu finns tillräckligt med systematiskt insamlad information om kulturmiljöer i anknytning till rinnande vatten, våtmarker och strandområden. Det finns brister i informationens volym och kvalitet samt geografiska och tematiska täckning. Det finns inte tillräckligt med information om objektens lägen, storlek, karaktär och datering samt hur välbevarade de är. Uppgifterna bör också vara lättillgängliga. Det är också viktigt att olika sektorer kan använda informationen effektivt.

Bild: Dragväg (objekt nummer 1000030779 i fornminnesregistret) i Suomussalmi.
Dragvägar av detta slag, som är typiska för Kajanaland och Österbotten, har börjat inventeras först under de senaste åren. Objektet är skyddat genom planläggning.
Bild: Riikka Mustonen, Kajanalands museum.

Bild: Våtmarksarkeologisk utgrävning av Rajalamminsuo i Savitaipale. Bild: Satu Koivisto, Helsingfors universitet.

Bristfälliga datalager försvårar bedömningen av områdets och objekts kulturhistoriska betydelse samt fastställandet av utrednings- och skyddsbehov. Projektplanering förutsätter därför vanligen en inventering av kulturarvet för att kartlägga tidigare okända objekt. Ofta är det just genom inventeringar i samband med projekt som man får mer information till kulturmiljöregistren.

Metoderna för inventering av rinnande vatten, våtmarker och strandområden har utvecklats under decenniernas lopp och utvecklas fortfarande. Framsteg görs, och exempelvis undersökning av våtmarker med arkeologiska metoder är ganska nytt i Finland.

Bild: Museiverkets dykande arkeologer Minna Leino och Päivi Pihlanjärvi undersöker stranden vid en stenåldersboplats i Mäntyniemi i Kesälahti, Kides (objekt nummer 1000003427 i fornminnesregistret). Bild: Päivi Kankkunen, Museiverket.

Kulturarvet i ovan nämnda området utgör ett vetenskapligt källmaterial för historisk, etnologisk och arkeologisk forskning, som inte är tillgängligt någon annanstans.

Arkeologiska objekt utgör viktigt forskningsmaterial även för forskning om förändringar i miljön och naturförhållandena. Detta källmaterial är särskilt värdefullt eftersom miljöer som är fuktiga eller helt täckta av sediment eller vatten ofta bevaras i ett utmärkt skick.

5

Tillgängliga uppgifter

Museiverket upprätthåller webbplatsen "Kulttuuriympäristön palveluikkuna", som är öppen för alla och innehåller information om byggda miljöer och arkeologiskt kulturarv. Tjänsten erbjuder så aktuell information som möjligt om kända objekt i Finland och dess territorialvatten. I tjänstens register över fornlämningar ingår endast sådana fornlämnings- och kulturarvsobjekt som för närvarande är kända. En del landskapsmuseer har även digitalt material från sina egna verksamhetsområden. Inget register ger dock en heltäckande bild av alla kulturarvsobjekt i det valda området.

Inventerings- och forskningsrapporter finns både i "Kulttuuriympäristön palveluikkuna" på adressen: www.kyppi.fi (kulttuuriympäristön tutkimusraportit) och i museiverkets ärendehanteringssystem på adressen: asiat.museovirasto.fi, som innehåller rapporter från 2018 och framåt.

Guiden Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, som publicerades på internet av Museiverket våren 2017, berättar om vad det arkeologiska kulturarvet innebär i Finland och av vilka typer av objekt det består. Guidens centrala syfte är att beskriva hur objekten ser ut i terrängen. Guiden berättar även om objektens historia och bakgrund. Guiden har sammanställts av Museiverket i samarbete med arkeologer.

6

Beaktande av kulturmiljön i projekt

I planeringen av projekt i rinnande vatten, våtmarker och strandområden bör man i god tid utreda projektets möjliga effekter på byggnadsarv, konstruktioner, arkeologiskt kulturarv och kulturlandskap från olika tider. På så sätt inkluderar man en tillräcklig process för beaktande av kulturarvet i projektet i rätt tid. I praktiken innebär detta att ett utlåtande om projektet begärs från museimyndigheten (landskapsmuseet eller Museiverket).

Bild: Processmall för beaktande av kulturmiljön. Museiverket 2018.

För att bedöma ett projekts konsekvenser för kulturmiljön behöver man information om områdets kända objekt av olika ålder, mänskliga aktiviteter i området genom historien, vattendragens historia, områdets potential i fråga om nya fynd samt större förändringar i områdets land- och vattenområden under de senaste årtiondena (exempelvis muddringar och utdikningar). Granskningen ska vara komplett och beakta olika fenomen från olika tidsperioder.

Om det inte finns tillräckligt med information om kulturmiljön kan projektet med sin egen finansiering tvingas bekosta en kulturhistorisk bakgrundsutredning, där ovan nämnda frågor utreds med hjälp av bland annat historiska kartor samt arkiv- och litteraturkällor. I utredningen ingår ofta även en terränginventering, som ger konkret information om kulturmiljöobjekt i området. Utifrån resultaten av utredningen kan man bättre samordna projektets mål med behoven gällande vård av kulturarvet. Utredningar och inventeringar ska göras av experter på kulturarv i god tid innan ett projekt genomförs.

Ibland kan det vara ändamålsenligt att i stället för en inventering göra en arkeologisk övervakning. En arkeolog är då på plats när projektet genomförs. En övervakning är motiverad när det finns skäl att anta att arkeologiska lämningar är begravda i sediment och inte kan upptäckas vid en inventering.

Förutom utredningar och inventeringar behövs information om projektets olika åtgärder i terrängen (projektplan) och bedömningar av effekterna av olika alternativ. Åtgärder som kan ha negativa konsekvenser för kulturarvet kan vara avlägsnande av dammar, muddringar, deponering av muddringssmassor, tillägg av stenmaterial, utdikningar, grävarbeten, avlägsnande av växtlighet vid stränderna och byggande av nya konstruktioner.

Först när man har fått en helhetsuppfattning av kulturmiljön och de åtgärder i terrängen som hör till projektet är det möjligt att bedöma projektets verkliga effekter på kulturmiljön. Museimyndigheten bedömer projektets effekter utifrån projekthandlingarna och uppgifter om kulturmiljön. Utifrån bedömningen skriver museimyndigheten ett utlåtande för projektet. Den projektansvariga ansvarar för att även de olika aktörer som arbetar i terrängen delges utlåtandet.

7

Beställning av en utredning/inventering

Utredningar/inventeringar görs ofta av privata konsulter som är specialiserade på utredningar av kulturmiljöer.

Man kan begära offerter på inventeringsarbete exempelvis av de företag som anmält sig på Museiverkets webbplats eller andra företag med lämplig kompetens. Företag är ofta specialiserade på utredningar av byggda kulturmiljöer, arkeologiskt kulturarv i marken eller kulturarv under vatten.

Bild: Dragväg vid Kuurtajankoski i Kuhmo (objekt nummer 1000033134 i fornminnesregistret) fotograferad mot norr. Vid lågt vattenstånd är rester av stockstommen synliga. Vid högt vattenstånd är de inte synliga, vilket gör det svårt eller kanske omöjligt att tolka objektet och beakta det i projekt.
Bild: Marika Kieleväinen, Kajanalands museum.

I en utredning/inventering av kulturarv ingår även efterarbeten och skrivande av en inventeringsrapport. Ett eventuellt behov av kompletterande kartläggningar eller undersökningar ska framgå i rapporten.

Till offertförfrågan bifogas en karta över projektområdet och information om vilka åtgärder som ingår i projektet. Ofta finns det också skäl att bifoga museiverkets utlåtande till offertförfrågan. Offertförfrågan bör skickas i god tid, så att inventeringsarbetet kan utföras under en årstid som är gynnsam för arbete i terrängen. Detta ger de bästa garantierna för en lyckad fältinventering och tillförlitliga resultat.

Bild: I närheten av Pekkala bro i Joensuu upptäcktes vid ovanligt lågt vattenstånd tidigare okända objekt och lösa fynd. Bild: Museiverket/Provgrävningsgrupp 2018.

I kvalitetsanvisningen för arkeologiska fältarbeten i Finland finns bland annat användbar information om fältarbeten, principer och mål för arkeologiska inventeringar.

8

Museiverkets och landskapsmuseernas roll

För utlåtanden om kulturarvet (byggd kulturmiljö, arkeologiskt kulturarv och landskapsfrågor) ansvarar antingen landskapsmuseerna eller Museiverket i enlighet med samarbetsavtal mellan Museiverket och landskapsmuseerna.

För kulturarvet under vatten är Museiverket den enda skyddsmyndigheten i Finlands vattendrag och territorialvatten. Olika åtgärder, tillståndsfrågor och konsekvensbedömningar som berör kulturarv under vatten kräver utlåtanden från Museiverket.

Bestämmelser gällande skydd av kulturmiljöer

De viktigaste lagarna gällande skydd av kulturmiljöer och beaktande av dem i projekt är fornminneslagen (295/1963), markanvändnings- och bygglagen (132/1999), lagen om skyddande av byggnadsarvet (498/2010), vattenlagen (587/2011) och lagen om förfarandet vid miljökonsekvensbedömning (252/2017).

Planeringen av markanvändningen styrs av nationella mål för områdesanvändning. Inventeringar av kulturmiljöer enligt de nationella områdesanvändningsmålen gäller byggda kulturmiljöer av riksintresse (RKY 2009) och nationellt värdefulla landskapsområden (1995).

Det finns många internationella konventioner om kulturarv. Hit hör bland annat Unescos konvention om skydd för världens kultur- och naturarv (världsarvskonventionen, FördrS 19/1987), Unescos konvention om skydd för kulturgömdom i händelse av väpnad konflikt (Haagkonventionen, FördrS 93/1994) och Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet (FördrS 47/2013), som alla ratificerats av Finland.

Europarådets avtal gällande kulturarvet är konventionen om skydd för byggnadskulturarvet i Europa (Granadakonventionen, FördrS 10/1992), konventionen om skydd för det arkeologiska kulturarvet (Maltakonventionen, FördrS 26/1995), landskapskonventionen (Florenskonventionen, FördrS 14/2006) samt ramkonventionen om kulturarvets värde för samhället (Farokonventionen, FördrS 50/2018).

Länkar:

Webbplatsen Kulttuuriympäristön palveluikkuna;

www.kyppi.fi

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas:

<http://akp.nba.fi/>

asiat.museovirasto.fi

Kvalitetsanvisning för arkeologiska fältarbeten i Finland:

<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/laatuohje-2016.pdf>

Avtal mellan Museiverket och landskapsmuseerna:

<https://www.museovirasto.fi/fi/>

[search?q=sopimukset+maakuntamuseoiden+kanssa](https://www.museovirasto.fi/fi/search?q=sopimukset+maakuntamuseoiden+kanssa)

Beställning av kulturhistoriska utredningar/inventeringar:

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/>

[arkeologinen-kulttuuriperinto/arkeologisen-kulttuuriperinnon-tutkimus/](https://www.museovirasto.fi/fi/keuhkotutkimus/)

[arkeologisten-kenttatoiden-tilaaminen](https://www.museovirasto.fi/fi/kenttatoiden-tilaaminen/)

Kulturmiljöer vid vattendrag:

<http://www.raa.se/2016/06/okad-hansyn-till-kulturmiljoer-vid-vattendrag/>

[museovirasto.fi](http://www.museovirasto.fi)